

УДК 347.440:796.071

Ілля Наставний,

аспірант кафедри цивільного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ АЛЬТЕРНАТИВНО-ДОГОВІРНИХ ФОРМ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ УЧАСНИКАМИ ПРОФЕСІЙНИХ СПОРТИВНИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена дослідженню питань, пов'язаних із визначенням особливостей альтернативно-договірних форм захисту суб'єктивних цивільних прав учасниками професійних спортивних відносин. Обгрунтовано договірну природу згоди підкорятися юрисдикції спеціалізованого арбітражного суду, спрямованої на досягнення єдиної мети – досягнення домовленості про передання спору на вирішення спеціалізованому арбітражному суду. Розглянуто правову природу медіативної угоди, яка також є результатом успішного проведення медіативного процесу і в якій закріплюються конкретні варіанти вирішення конфлікту. Акцентовано увагу на такій формі захисту цивільних прав учасників професійних спортивних відносин, як самозахист.

Ключові слова: професійний спорт, альтернативно-договірні форми захисту, спортивний арбітраж, арбітражна угода, арбітражне застереження, медіативна угода, самозахист.

Постановка проблеми. У сфері професійного спорту, виходячи зі змісту ч. 1 ст. 16 ЦК України, учасники професійних спортивних відносин вправі звернутися до суду з клопотанням про вжиття конкретного правового заходу до порушника своїх суб'єктивних прав. Тобто суб'єкт професійних спортивних відносин, права якого порушені, на захист свого суб'єктивного права вчиняє активну дію – звертається до суду з вимогою про застосування конкретного заходу, вибираючи при цьому відповідний спосіб захисту.

Щодо форм захисту суб'єктивних цивільних прав учасниками професійних спортивних відносин насамперед зазначимо, що в юридичній літературі усталеною є теза, що захист суб'єктивних цивільних прав та інтересів здійснюється в передбаченому законом порядку, за допомогою застосування певної форми, способу та засобу захисту. Формі захисту суб'єктивних цивільних прав притаманне системне поєднання усіх необхідних для захисту прав учасниками професійних спортивних відносин елементів механізму правового регулювання, в певному порядку, з певними матеріально-правовими та процесуально-правовими особливостями.

З приводу класифікації форм захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів у цивілістиці вироблена значна кількість критеріїв. З огляду на мету нашого дослідження, виділятимемо за критерієм суб'єкта здійснення захисту юрисдикційну та неюрисдикційну форми, в межах яких

виділяють судову, адміністративну, нотаріальну, самозахисну та громадську форми захисту [1, с. 183], а також за критерієм природи юрисдикційного органу, що здійснює захист, – міжнародний захист (у разі звернення до третейських судів, міжнародних комерційних арбітражів, спеціалізованих установ тощо) [2, с. 58].

Щодо юрисдикційної форми захисту прав та інтересів учасників професійних спортивних відносин одразу ж зазначимо, що спори між спортивними організаціями щодо належного їм майна, оскарження рішень органів влади тощо вирішуються в судовому порядку за правилами цивільно-процесуального, господарсько-процесуального та адміністративного судочинства. Однак, зважаючи на те, що захист прав та інтересів учасників професійних спортивних відносин (відносини спортсмен-професіонал – спортивний клуб) у юрисдикційній формі спеціально уповноваженими державою компетентними органами не здійснюється, детальніше зацентруємо свою увагу саме на питаннях захисту прав та інтересів у неюрисдикційній формі.

Серед неюрисдикційних форм захисту виділяють альтернативні форми захисту, що не пов'язані зі здійсненням правосуддя і мають договірну природу (арбітраж, медіативні форми), хоча вони не виключають і не можуть виключати юрисдикцію суду [3, с. 12]. Щоправда, в юридичній літературі пропонується й протилежна точка зору, за якою захист прав у третейському суді також належить до

судової форми захисту [4, с. 115]. Проте, як слушно з цього приводу зазначає О. О. Кот, урахування додаткових критеріїв у співвідношенні державних судів із третейськими дає підстави вважати, що останні здійснюють особливий, альтернативний захист порушених суб'єктивних цивільних прав [5, с. 246]. На підтвердження висловленої вище позиції та зважаючи на проблематику дослідження доцільно зазначити, що влада Спортивного арбітражного суду в Лозанні (далі – САС) ґрунтується на договірних засадах, на волі приватних осіб, які можуть передати вирішення спорів між собою обраним ними за взаємною згодою арбітрам.

Зважаючи на те, що спортивні відносини в сучасному світі перейшли в категорію важливих сфер суспільних відносин [6, с. 128], відповідно, всі елементи відносин у сфері професійного спорту вимагають чіткої регламентації в тому числі і шляхом закріплення правил вирішення спорів. Сьогодні в досліджуваній нами сфері професійного спорту не викликають сумніву переваги вирішення спорів спеціалізованим органом – Спортивним арбітражним судом у Лозанні, який, як зазначається в юридичній літературі, може запропонувати наявність спеціальних знань, низьку вартість і швидку процедуру, забезпечує засоби вирішення спорів, адаптовані до специфічних вимог міжнародного спортивного співтовариства [7, с. 31].

Виклад основного матеріалу. За загальним правилом усі спортсмени, судді, тренери та інші суб'єкти міжнародних приватних спортивних відносин підписують спеціальні формуляри, що містять згоду підкорятися юрисдикції цього спеціалізованого арбітражного суду. Зазначена згода за своєю правовою природою має всі ознаки договору, адже і згода, і арбітражна угода чи застереження спрямовані на досягнення єдиної мети – досягнення домовленості про передання спору на вирішення спеціалізованому арбітражному суду. Зазначена договірна форма спрямована на досягнення консенсусу щодо форми захисту суб'єктивних цивільних прав учасниками професійних спортивних відносин. Учасники професійних спортивних відносин, вибираючи конкретну альтернативно-договірну форму захисту своїх суб'єктивних прав та законних інтересів, визначаються насамперед із порядком оформлення домовленості між собою. Визначившись із формою захисту, сторони переходять до вибору інструментів, якими вони будуть захищати свої права та інтереси, тобто вони обирають конкретні способи та засоби захисту, які закріплюються у конкретній угоді. Угода як договірна форма зовнішньо об'єктивізує дії

сторін, спрямовані на захист, і внутрішньо узгоджує механізм захисту [8, с. 342].

Із цього приводу в юридичній літературі зазначається існування двох видів арбітражних угод: тих, що укладаються до виникнення спору між сторонами, і тих, що укладаються вже після виникнення спору [8, с. 343]. Відразу ж зазначимо, що у досліджуваних нами відносинах поширеними є як арбітражні угоди, так і арбітражні застереження, що засновані на положеннях Статуту САС, де йдеться про те, що рішення САС обов'язкові для сторін і не підлягають оскарженню [9, с. 31]. Так, спори, сторонами яких є федерація, асоціація або інший спортивний орган, є предметом арбітражного провадження відповідно до Кодексу спортивного арбітражу та правил медіації САС (далі – Кодекс спортивного арбітражу) тільки у разі, коли це передбачено їхнім статутом або регламентами чи окремою угодою. Тобто посилення про передання спору на розгляд САС може міститися в арбітражному застереженні, прописаному в контракті або регламенті, або в окремо укладеній пізніше арбітражній угоді (арбітражний розгляд по першій інстанції), або в результаті апеляції, поданої на рішення федерації, асоціації або іншого спортивного органу, якщо статут, або регламентні документи таких органів, або окрема угода передбачають можливість подання апеляції в САС (апеляційний арбітражний розгляд). Такі спори можуть стосуватися справ спортивного, або фінансового характеру, або іншого характеру, що є дотичним до спортивної діяльності або розвитку спорту, та можуть включати, у більш широкому сенсі, будь-яку діяльність або справу, що стосується спорту або пов'язана з ним. У цьому контексті практично нівелюється різниця між арбітражною угодою, що укладається у формі арбітражного застереження, та окремою арбітражною угодою, бо арбітражне застереження теж можна вважати окремою угодою, хоча фактично воно міститься в основному договорі сторін [8, с. 344].

Крім арбітражної угоди, учасники професійних спортивних відносин можуть, виходячи зі змісту ст. 1 Кодексу спортивного арбітражу, вибирати таку альтернативно-договірну форму захисту своїх суб'єктивних прав та законних інтересів, як медіативна угода. Одразу ж зазначимо, що така домовленість є результатом успішного проведення медіативного процесу, в якій закріплюються конкретні варіанти вирішення конфлікту. Медіатор як нейтральний учасник медіативного процесу відіграє основну роль у медіативній угоді, адже він ініціює її укладання між сторонами.

Медіативні угоди бувають двох видів: ті, що укладаються на стадії розгляду спору у суді (мирова угода), а також ті, що оформлюються поза судовим процесом. У Кодексі спортивного арбітражу закріплено правило (ст. R 42), за яким колегія, що розглядає спір, може в будь-який час намагатися врегулювати його шляхом укладання мирової угоди. Будь-яка така угода може бути відображена в рішенні у разі згоди сторін. На виконання цього положення, а також статей S 2 та §§ 1, 10 статті S 6 кодексу Міжнародна рада з питань спортивного арбітражу окремо ухвалила Правила медіації САС, у ст. 1, 2 яких зазначено, що медіація САС є необов'язковою та неформальною процедурою, яка базується на угоді про медіацію, у якій кожна сторона бере зобов'язання намагатися добровільно провести переговори з іншою стороною та з допомогою медіатора САС, прагнучи вирішити спір. Медіація САС передбачена тільки для вирішення спорів, поданих на розгляд САС у першу інстанцію. Спори, пов'язані з дисциплінарними справами, такі як питання допінгу, договірних матчів та корупції, не підлягають вирішенню шляхом медіації. Угода про медіацію може мати форму застереження в контракті або окремої угоди [9, с. 44].

Слід зазначити, що якраз із метою вирішення спортивних спорів за допомогою арбітражу та медіації створено два органи: Міжнародну раду з питань спортивного арбітражу (ICAS) та Спортивний арбітражний суд. Аналізуючи правовий статус САС, доречно зазначити, що Спортивний арбітражний суд не є класичним судовим органом у прямому значенні цього слова, зважаючи на відсутність у юрисдикції САС такої ознаки діяльності арбітражних (третейських) судів, як добровільне застосування сторонами даного виду вирішення спору [10, с. 45]. Так, рішення САС може бути виконане примусово на підставі положень Нью-Йоркської конвенції про визнання і приведення у виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р., якщо відповідна особа відмовляється виконувати його добровільно.

Також Спортивний арбітражний суд в Лозанні не є міжнародним судом, оскільки відсутні будь-які домовленості з цього приводу на міждержавному рівні. Як зазначається з цього приводу в юридичній літературі, САС набув виняткову юрисдикцію щодо міжнародних спортивних суперечок приватного характеру, чому сприяла практика спортивних федерацій, які використовують спеціальні застереження, котрі роблять обов'язковою формою вирішення спорів розгляд їх саме САС [6, с. 133]. Враховуючи на-

ведене, можемо підсумувати, що Спортивний арбітражний суд в Лозанні наділений специфічним статусом, що дозволяє його віднести до особливої категорії судів як орган, наділений ознаками і арбітражного (третейського) суду, і міжнародного суду.

Одним з основних умов відкриття Спортивним арбітражем провадження у справі, виходячи зі змісту Кодексу спортивного арбітражу, є наявність спору про право. Зазначений принцип виключає зі сфери повноважень САС технічні питання, які не мають відношення до права, що свідчить про правовий статус САС як органу, що формує право.

Засобом захисту суб'єктивних цивільних прав учасників професійних спортивних відносин є заява, яку сторона (скаржник) подає до Канцелярії САС. Виходячи із закріплених у Процедурних правилах вимог, заява повинна містити такі реквізити: 1) назву та повну адресу відповідача (відповідачів); 2) короткий виклад фактів та правову позицію, включаючи виклад питання, що подається на розгляд САС; 3) чітко сформульовану вимогу; 4) копію контракту, що містить арбітражну угоду, або будь-якого документа, що передбачає арбітражний розгляд; 5) інформацію щодо кількості та вибору арбітра (арбітрів); якщо відповідна арбітражна угода передбачає трьох арбітрів, прізвище арбітра зі списку арбітрів САС, вибраного скаржником; 6) підтвердження сплати канцелярського збору (ст. R 38 Процедурних правил).

Канцелярія САС надсилає відповідачу копію запиту на арбітраж, просить сторони надати аргументи щодо застосовуваного до розгляду спору законодавства та встановлює строк для надання відповідачем будь-якої відповідної інформації щодо кількості та вибору арбітра (арбітрів) зі списку САС, а також надання відгуку на запит на арбітраж. Відгук повинен містити: 1) короткий виклад захисту; 2) будь-які аргументи щодо відсутності юрисдикції; 3) зустрічні вимоги, якщо вони є (ст. R 39 Процедурних правил).

Арбітражне провадження складається з письмових заяв (позовна заява та заперечення на неї) та здебільшого усного слухання. У позовній заяві та у запереченні сторони можуть заявити вимоги, які не були включені до запиту на арбітраж та відгуку на нього. Після цього жодна сторона не має права заявляти будь-яку нову вимогу без згоди іншої сторони. Разом зі своїми письмовими заявами сторони повинні надати всі письмові докази, на які вони мають намір посылатися. Після обміну письмовими заявами сторони позбавляються права надавати подальші письмові докази, за винятком спільної згоди або якщо колегія дасть на це дозвіл, на підставі ви-

ключних обставин. У своїх письмових заявах сторони повинні повідомити прізвище(ща) будь-яких свідків, яких вони мають намір викликати, включаючи короткий виклад їхніх очікуваних свідчень, та прізвище(ща) будь-яких експертів, зазначивши їхню сферу знань, та повідомити про будь-який інший доказ, який вони витребувають. Будь-які показання свідків надаються разом із заявами сторін, якщо голова Колегії не ухвалить інше рішення (ст. R 41.1 Процедурних правил). Сторона може звернутися з клопотанням до Колегії витребувати в іншій стороні документи, що зберігаються або знаходяться у неї. Сторона, що вимагає такого витребування, повинна довести, що вони імовірно існують та є важливими. Після цього відбувається усне слухання справи шляхом призначення одного засідання, протягом якого Колегія заслуховує сторони, свідків та експертів, а також остаточні усні аргументи сторін.

Колегія повинна розглянути спір відповідно до норм законодавства, вибраного сторонами, або, за відсутності такого вибору, – відповідно до швейцарського законодавства. Сторони можуть уповноважити Колегію ухвалювати рішення по совісті та справедливості.

Рішення ухвалюється більшістю або, за відсутності більшості, одноосібно головою Колегії. Рішення має бути викладено письмово, датоване та підписане. Якщо сторони не погодяться на протилежне, рішення має бути коротко обґрунтоване. Перш ніж арбітражне рішення буде підписане, воно передається генеральному секретарю САС, який може внести формальні поправки та привернути увагу колегії до основних принципових помилок. Окремі думки не визнаються САС та не повідомляються. Рішення, надіслане Канцелярією САС, є остаточним та обов'язковим для сторін, якщо воно не може бути предметом оскарження за певних обставин відповідно до законодавства Швейцарії протягом 30 днів з дати надходження оригіналу повного тексту рішення (ст. R 46 Процедурних правил).

Апеляція на рішення федерації, асоціації або спортивного органу може бути подана до САС, якщо це передбачено їхнім статутом або регламентними документами або якщо сторони уклали спеціальну арбітражну угоду та якщо апелянт перед поданням апеляції, відповідно до статуту або регламентних документів зазначеного органу, вичерпав усі доступні йому правові засоби захисту. Апеляція може бути подана до САС щодо арбітражного рішення, прийнятого САС у першій інстанції, якщо така апеляція недвозначно передбачена правилами відповідної федерації або спортивного органу.

Апеляційна Колегія має право переглянути фактичні обставини справи та правильність застосування законодавства. Вона може винести нове рішення, яке відміняє оскаржуване, або відмінити рішення та повернути справу до попередньої інстанції. Голова колегії може витребувати матеріали справи у федерації, асоціації або спортивного органу, рішення якого оскаржується. Рішення ухвалюється більшістю або, за відсутності більшості, одноосібно головою колегії. Рішення має бути викладене письмово, датоване та підписане.

Щодо такої юрисдикційної форми захисту цивільних прав учасників професійних спортивних відносин, як самозахист, доречно зазначити, що право на вчинення дій, спрямованих на захист прав та інтересів учасників досліджуваних правовідносин, закріплене у ст. 19 ЦК України. На думку Т. М. Підлубної, необхідність закріплення такої норми продиктована, з одного боку, не досить ефективним функціонуванням механізму судового захисту цивільних прав та інтересів, а з іншого – високою оперативністю, простотою та доступністю заходів захисту, що здійснюються без участі юрисдикційних органів [11, с. 145]. Більше того, нині не викликає сумніву теза про недоцільність обмеження самозахисту лише діями фактичного характеру, адже дії юридичного характеру, наприклад заходи оперативного впливу на порушника, також спрямовані на самозахист прав та інтересів [12, с. 95].

Загалом, у сфері професійних спортивних відносин учасники вправі впливати на контрагента за допомогою оперативних санкцій (одностороння відмова від договору, зупинення виконання взятих на себе обов'язків до того часу, поки контрагент не виконає свої зобов'язання тощо). Такі заходи завжди спрямовані на зміну самої структури зобов'язальних правовідносин або динаміки їх розвитку, включаючи припинення. Водночас їх застосування пов'язане із настанням таких умов: а) порушення суб'єктивного права або реальної загрози такого порушення з боку контрагента; б) застосування самозахисту можливе без звернення до компетентних органів; в) можливість реалізації конкретного способу самозахисту передбачена в законі або договорі; г) спрямованість дій при самозахисті на забезпечення недоторканності права, припинення порушення, ліквідацію наслідків цього порушення; г) можливість наступного оскарження дій особи, що самостійно захищає своє цивільне право, у спортивному арбітражі.

Разом із тим слід зазначити, що законодавець ні в ЦК України, ні в Законі України

«Про фізичну культуру і спорт» не обмежує учасників професійних спортивних відносин жодними додатковими умовами щодо застосування цих заходів. Єдиною умовою реалізації права на вжиття заходів оперативного впливу є факт порушення зобов'язання іншою стороною. Наведене дало підстави окремим дослідникам для протиставлення цих заходів конструкції самозахисту суб'єктивних прав, виходячи з того, що за ч. 2 ст. 19 ЦК України способи самозахисту мають відповідати змісту порушеного права, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, спричиненим цим порушенням [5, с. 256].

Висновок. Таким чином, можемо зазначити, що захист порушених суб'єктивних цивільних прав у відносинах між учасниками професійних спортивних відносин відбувається в неюрисдикційній формі шляхом самозахисту прав або ж звернення до спеціалізованих органів – Міжнародної ради з питань спортивного арбітражу та Спортивного арбітражного суду в рамках спеціальних досудових процедур. Натепер у досліджуваній нами сфері професійного спорту не викликають сумнівів переваги вирішення спорів спеціалізованим органом – Спортивним арбітражним судом у Лозанні, який може запропонувати наявність спеціальних знань, низьку вартість і швидку процедуру, забезпечує засоби вирішення спорів, адаптовані до специфічних вимог міжнародного спортивного співтовариства.

Список використаних джерел:

1. Харитонов Є. О., Саніахметова Н. О. Цивільне право України: підручник. Київ: Істина, 2003. С. 183.

Статья посвящена исследованию вопросов, связанных с определением особенностей альтернативно-договорных форм защиты субъективных гражданских прав участниками профессиональных спортивных отношений. Обоснована договорная природа согласия подчиняться юрисдикции специализированного арбитражного суда, направленного на достижение единой цели – достижение договоренности о передаче спора на разрешение специализированному арбитражному суду. Рассмотрена правовая природа медиативного соглашения, которое также является результатом успешного проведения медиативного процесса и в котором закрепляются конкретные варианты решения конфликта. Акцентировано внимание на такой форме защиты гражданских прав участников профессиональных спортивных отношений, как самозащита.

Ключевые слова: профессиональный спорт, альтернативно-договорные формы защиты, спортивный арбитраж, арбитражное соглашение, арбитражная оговорка, медиативная оговорка, самозащита.

The article is devoted to the research of issues related to the definition of the features of alternative-contractual forms of protection of subjective civil rights by participants in professional sporting relations. The legal nature of consent to submit to the jurisdiction of the specialized arbitration court is analyzed and their contractual nature, aimed at achieving a single goal - the achieving of an agreement on referral of a dispute to a specialized arbitration court, is substantiated. The legal nature of the mediation agreement is considered, which is also the result of successful mediation process, in which concrete solutions of the conflict are fixed. The emphasis is on such a form of protection of civil rights of participants of professional sporting relationships as self-defense.

Key words: professional sport, alternative-contractual forms of defense, sports arbitration, arbitration agreement, arbitration clause, mediation agreement, self-defense.

2. Лаврін О. Захист прав суб'єктів господарювання, його форми та способи Підприємництво, господарство і право. 2002. № 11. С. 58.

3. Тимченко Г. П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2002. С. 12.

4. Боднар Т. В. Деякі проблеми захисту цивільних прав у договірних зобов'язаннях. Університетські наукові записки. 2007. № 2. С. 115.

5. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. Київ: Алерта, 2017. С. 246, 256.

6. Вострикова Е. А. Правовое регулирование международного олимпийского спорта: частнопредметный аспект: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2012. С. 128, 133.

7. Reeb M. The role and function of the Court of arbitration for sport. The Court of Arbitration for sport. 1984-2004. The Hague. T.C.M. Asser Instituut. Asser International Sports Law Center. Ed. by Ian S. Blackshaw, Robert C. R. Siekmann and Janwillem Soek. 2006. P. 31.

8. Маркова О. О. Захист суб'єктивних прав і законних інтересів при застосуванні форм договірного регулювання відносин. Форум права. 2013. № 3. С. 342, 343, 344.

9. Бордюгова Г. Міжнародний спортивний арбітраж: засади й особливості діяльності та словник найуживанішої лексики. Київ: АВІАЗ, 2015. С. 31, 44.

10. Носырева Е. И. Альтернативное разрешение гражданско-правовых споров в США: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Воронеж. 2001. С. 45.

11. Піддубна Т. М. Право на захист цивільних прав та інтересів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2009. С. 145.

12. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2004. С. 95.